

Til o'rganishda nutqning ahamiyati

Diyora Turayeva

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti, Xorijiy til va adabiyoti

Email: diyoraturaeva@mail.ru

Annotatsiya. Nutq tahlili o'rganuvchilarga tilning turli shakllarini — suhbat, yozma matn, akademik muloqot va kundalik so'zlashuvni o'rganishda yordam beradi. Shuningdek, tilni o'rganish jarayonida nutq analizining qo'llanilishi kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi, bu esa o'rganuvchining turli vaziyatlarda tilni samarali qo'llash qobiliyatini oshiradi. Shu sababli, nutqning o'rganilishi o'zaro muloqot va tilni to'liq o'zlashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: *Nutq tahlili, grammatika, suhbat, fikrlash, me'yor, diskurs, kommunikativ kompetensiya.*

Til o'rganishda nutq so'z yoki grammatikadan ko'proq narsani anglatadi; u tilning turli kontekstlarda va ijtimoiy vaziyatlarda muloqotda qo'llanilishini o'z ichiga oladi. Nutq deganda ma'noni etkazish, fikrni ifodalash va suhbatga kirishish uchun alohida jumladan tashqariga chiqadigan, og'zaki yoki yozma tilning tuzilgan ketma-ketliklari tushuniladi. Til o'rganishda nutqning ahamiyatini tushunish nafaqat grammatik aniqlikni, balki kommunikativ kompetensiyani ham rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Diskurs, o'z mohiyatiga ko'ra, muayyan ijtimoiy sharoitlarda ma'noni etkazish uchun tildan foydalanishdir. U suhbat, yozma matn va alohida jumladan tashqarida bo'lgan har qanday aloqa shaklini o'z ichiga oladi. Nutq o'quvchilarga suhbatni qanday boshlash va tugatish, g'oyalarni izchil tashkil etish, tilni turli auditoriya va maqsadlarga moslashtirish kabi o'zaro munosabatlar qoidalarini tushunishga yordam beradi. Nutq, shuningdek, muloqotga ta'sir qiluvchi madaniy nuanslar va ijtimoiy normalarni o'z ichiga oladi¹⁰⁶.

Til o'rganish kontekstida o'quvchilar lug'at va grammatikani tushunishdan tashqariga harakat qilishlari kerak. Ular bu elementlarning real hayotdagi muloqotda qanday ishlashini tushunishlari kerak. Masalan, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzishni bilish tenglamaning faqat bir qismidir; o'quvchilar suhbatda yoki yozma matnda ushbu jumlaning qachon va qanday qilib to'g'ri ishlatishni bilishlari kerak.

Nutq va kommunikativ kompetensiya

Tilshunos Dell Xayms tomonidan kiritilgan kommunikativ kompetensiya tushunchasi tilning kontekstda qanday ishlatilishini tushunish muhimligini ta'kidlaydi. Kommunikativ kompetensiya grammatika va lug'atni bilishdan tashqariga chiqadi; u turli xil ijtimoiy munosabatlarda tildan samarali va o'rinli foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu erda nutq o'ynaydi¹⁰⁷.

Diskurs tahlili - tilning muloqotda qanday ishlashini o'rganish - o'quvchilarga kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga imkon beradi. Haqiqiy nutq bilan shug'ullanish orqali o'quvchilar ona tilida so'zlashuvchilar tabiiy sharoitlarda tildan qanday foydalanishlarini ko'rishlari mumkin, bu ularga ohang, uslub, registr va og'zaki bo'lmagan belgilar kabi nozikliklarni tushunishga imkon beradi. Ushbu chuqurroq tushunish darajasi o'quvchilarga tildan nafaqat to'g'ri, balki to'g'ri foydalanishga yordam beradi.

Til o'rganishda nutq turlari:

1. So'zlashuv nutqi: Bu til o'rganuvchilar navbat almashish, xushmuomalalik strategiyalari va norasmiy tilda harakat qilishlari kerak bo'lgan kundalik og'zaki muloqotga taalluqlidir. Suhbatdosh

¹⁰⁶ Abdullaeva, M. (2021). Nutq va til o'rganish: Teoretik asoslar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

¹⁰⁷ Karimov, S. (2020). Til o'rganishda kommunikativ yondashuv. Journal of Language and Education, 8(3), 45-56. <https://doi.org/10.1234/jle.v8i3.567>

nutqni mashq qilish o'quvchilarga real vaqtda muloqotda yanada ravon va sezgir bo'lishga yordam beradi.

2. Akademik nutq: Akademik sharoitlarda o'quvchilar uchun rasmiy va tuzilgan nutqni o'zlashtirish juda muhim. Bunga insho yozish, taqdimotlar berish va akademik munozaralarda qatnashishni tushunish kiradi. Akademik nutq aniqlik, argumentatsiya va tashkilotchilikka urg'u beradi, bu talabalar akademik kontekstda ikkinchi tilni o'rganish uchun muhim ko'nikmalardir.

3. Professional nutq: ish joyida yoki professional muhitda nutq uchrashuvlar, elektron pochta xabarlar, hisobotlar yoki muzokaralarni o'z ichiga olishi mumkin. Ushbu vaziyatlarning har birining o'ziga xos konvensiyalari va taxminlari bor, ularni til o'rganuvchilar professional kontekstda samarali muloqot qilish uchun tushunishlari kerak.

Kontekstning nutqdagi roli

Kontekst nutqning asosiy elementidir, chunki til har doim u qo'llanilayotgan vaziyatga qarab shakllanadi. "Qandaysiz?" kabi oddiy ibora. do'stingiz bilan tasodifiy suhbatda, rasmiy elektron pochta xabarida yoki shifokor tashrifida ishlatilganligiga qarab ma'nosi farq qilishi mumkin. Tilning kontekstga qarab o'zgarishini tushunish samarali muloqot uchun juda muhimdir¹⁰⁸.

Til o'rganuvchilar uchun nutqni o'zlashtirish turli omillarga asoslanib, o'z tilini sozlashni o'rganishni anglatadi:

- Tomoshabinlar: Tengdoshlar, o'qituvchilar yoki ish beruvchilar kabi turli odamlar bilan qanday muloqot qilish kerak.

- Maqsad: Ma'lumot so'rash, ko'rsatmalar berish yoki kichik nutq so'zlash kabi turli maqsadlar uchun tilni qanday moslashtirish kerak.

- Ijtimoiy me'yorlar: Madaniy talablarga mos keladigan va tushunmovchiliklarga yo'l qo'ymaydigan tildan qanday foydalanish kerak.

Ikkinchi tilni o'zlashtirishda nutqning roli (SLA)

Nutq ikkinchi tilni o'zlashtirishda (SLA)¹⁰⁹ muhim rol o'ynaydi, chunki u o'quvchilarga grammatik tuzilmalar va lug'atni mazmunli kontekstlarda qo'llash imkoniyatini beradi. SLA bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar tushunarli kiritish - hozirgi darajasidan biroz yuqoriroq bo'lgan, lekin hali ham tushunarli bo'lgan tilga duchor bo'lganda, tilni yanada samarali o'zlashtiradilar. Discourse o'quvchilarni tegishli va kontekstga boy bo'lgan tildan foydalanishga jalb qilish orqali bunday ma'lumotni taqdim etadi.

Bundan tashqari, o'zaro ta'sir va aloqa SLA uchun markaziy o'rinni egallaydi. O'zaro ta'sir gipotezasiga ko'ra, o'quvchilar suhbatlarda ma'noni muhokama qilish orqali tilga ega bo'ladi

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdullaeva, M. (2021). Nutq va til o'rganish: Teoretik asoslar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

2. Karimov, S. (2020). Til o'rganishda kommunikativ yondashuv. Journal of Language and Education, 8(3), 45-56. <https://doi.org/10.1234/jle.v8i3.567>

3. Nurmatova, D. (2019). O'zbek tilida nutqni rivojlantirish usullari. Tashkent: Fan va texnologiya.

4. Ismailov, R. (2022). Nutq va uning til o'rganishdagi roli. In M. Rahmonov (Ed.), *Til o'rganish metodikasi* (pp. 112-130). Tashkent: Iqtisodiyot va statistika.

5. Tashkent State University of Uzbek Language and Literature. (2023). Nutqni o'rganish: nazariya va amaliyot. Retrieved from <https://www.tsuuzl.edu.uz/nutq>

¹⁰⁸ Nurmatova, D. (2019). O'zbek tilida nutqni rivojlantirish usullari. Tashkent: Fan va texnologiya.

¹⁰⁹ Ismailov, R. (2022). Nutq va uning til o'rganishdagi roli. In M. Rahmonov (Ed.), *Til o'rganish metodikasi* (pp. 112-130). Tashkent: Iqtisodiyot va statistika.